

Смолянук В. Ф.¹,
доктор політичних наук, професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна. svf61@mail.ru

МІЛІТАРНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Анотація. Розкрито сутність мілітарної (воєнної) культури українського суспільства. Показано зв'язок мілітарної культури з політичними процесами. Деталізовано еволюцію воєнно-культурних процесів упродовж періоду незалежності України. Сформульовано висновок про поступовий занепад і деградацію національних воєнно-культурних здобутків від 1990-х років до Революції гідності 2013 р. Вказано на пряму залежність між зниженням рівня мілітарної культури України та російським імперським возвеліченням останнього періоду. Здійснено екскурс в історичне минуле України. Персоніфіковано та конкретизовано особливий внесок українців, українського суспільства у воєнні події Другої світової війни, перемогу над нацистською Німеччиною. Розкрито роль громадянського суспільства в російсько-українській війні 2014—2015 рр. Наголошено на прискореному формуванні нової мілітарної культури України на основі останніх воєнно-політичних випробувань української державності. Вказано на необхідність поєднання історичних традицій українства з їх новітніми продовженнями.

Ключові слова: Україна, мілітарна культура, державотворення, соціальні процеси, воєнні традиції, воєнно-історичний спадок, громадянське суспільство.

Аннотация. Раскрыта сущность военной культуры украинского общества. Показана связь военной культуры с политическими процессами. Детализирована эволюция воєнно-культурных процессов на протяжении периода независимости Украины. Сформулирован вывод о постепенном упадке и деградации национальных воєнно-культурных достижений от 1990-х годов до Революции достоинства в 2013 г. Указано на прямую зависимость между снижением уровня военной культуры Украины и русским имперским восхвалением последнего периода. Осуществлен экскурс в историческое прошлое Украины. Персонифицирован и конкретизирован особый вклад украинцев, украинского общества в военные события Второй мировой войны, победу над нацистской Германией. Раскрыта роль гражданского общества в российско-украинской войне 2014—2015 гг. Отмечено ускоренное формирование новой военной культуры Украины на основе последних воєнно-политических испытаний украинской государственности. Указано на необходимость сочетания исторических традиций украинства с их новейшими продолжениями.

Ключевые слова: Украина, военная культура, государственное строительство, социальные процессы, военные традиции, воєнно-историческое наследие, гражданское общество.

Abstract. Essence of military culture of Ukrainian society is exposed. Connection of military culture and political processes is revealed. It is presented detail evolution of military-cultural processes during the period of independence of Ukraine. A conclusion is formulated about gradual decline and degradation of national military-cultural achievements from 1990th to Revolution of Dignity in 2013. It is pointed out immediate dependence between the decline of level of military culture of Ukraine and Russian imperial laudation of the latest period. Digression is carried out into the historical past of Ukraine. Special contribution of Ukrainians and Ukrainian society into the soldiery events of the Second world war, the victory over Nazi German is personified and concretized. The role of civil society in Russian-Ukrainian war of 2014—2015 is exposed. It is marked rapid forming of a new military culture of Ukraine on the basis of the latest military-

¹ Smolianiuk V. F., Doctor of Political Sciences, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman, Kyiv, Ukraine.svf61@mail.ru

political tests of the Ukrainian state system. It is indicated on the necessity of combination of historical traditions of Ukraine with their newest continuations.

Keywords: *Ukraine, military culture, creation of the state, social processes, soldiery traditions, military-historical inheritance, civil society.*

Постановка проблеми. Мілітарна (воєнна) культура, будучи елементом загальносуспільної культури (її субкультурою), являє собою сукупність елементів суспільної свідомості та духовного життя, які пов'язані з воєнно-політичними, воєнно-економічними, воєнно-соціальними та ін. процесами, що є визначальними для успішного функціонування та розвитку воєнної (оборонної) сфери. В основі цього різновиду культури лежать керівні принципи поведінки особистості та соціальної групи в процесі воєнної життєдіяльності, а також концептуальні визначення, норми, стандарти, що забезпечують єдність і взаємодію суспільних і державних інститутів з оборонних питань, надаючи їм цільності й інтегрованості. Іншими важливими елементами мілітарної культури є сформовані впродовж поколінь традиції збройного захисту суспільства, цінності, переконання, ідеали, що стосуються силового забезпечення суспільного розвитку в умовах збройної взаємодії соціальних суб'єктів всередині країни та за її межами.

Процеси професійної підготовки та державно-патріотичного виховання соціальної групи військовослужбовців, здатних забезпечити розвиток країни за допомогою силових засобів, в Україні 1991—2014 рр. були непослідовними та відірваними від життя. Теоретична ймовірність агресивних дій проти України можливої держави-ворога враховувалась державними управлінськими структурами в «анонімному режимі», без конкретизації. Як наслідок, продуманого, цілеспрямованого, державно забезпеченого процесу формування мілітарної культури серед різних верств населення України практично не відбувалось.

Ситуація змінилась лише після анексії Криму з боку РФ, російського воєнного вторгнення в Україну та розгортання бойових дій на території Луганщини й Донеччини. Відбулось стрімке переосмислення сутності воєнної культури сучасної України, формування нових механізмів її формування та практичного застосування в ситуаціях, що є критично важливими для майбутнього України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Окремі питання військово-патріотичного виховання молоді, формування мілітарної культури підростаючого покоління розглянуті в працях В. Базилевича, М. Баки, І. Беха, О. Вишневського, М. Зубалія, В. Івашковського, В. Каюкова, О. Кириченка, В. Коржа, М. Поночового, М. Томчука та ін. Становленню державно-патріотичної ідеології України присвячені роботи В. Абрамова, В. Андрущенко, Л. Губернського, М. Михальченка. Разом з тим, загальна кількість подібних праць залишається недостатньою для системного впливу на духовне життя суспільства з метою формування оборонного мислення, спрямованого на оперативне й результативне вирішення воєнно-політичних проблем України.

Метою статті є аналіз деяких суттєвих аспектів процесу формування мілітарної культури в Україні з урахуванням традицій її минулого та суспільно-політичних і воєнних подій сучасності.

Основні результати дослідження. Мілітарна культура суспільства була й залишається необхідною умовою повноцінного державотворення, особливо в складних політичних реаліях ХХІ ст. З огляду на поширення фактору військової

сили в сучасному світі значення даного різновиду культури невпинно посилюється. Свідченням цього є невпинне збільшення кількості війн і воєнних конфліктів, їх поширення на нові геополітичні регіони, ускладнення структурних, цільових, логістичних та ін. параметрів практичних воєнних акцій, що розгортаються на очах сучасників.

Роль Збройних Сил України, які неможливо не розглядати як середовище безпосередньої селекції та реалізації мілітарних цінностей, поширювалась на доволі обмежену кількість військовиків строкової служби та кількісно незначного інституту контрактників. Це зводило до мінімуму професійно-культурний аспект військової служби в Україні, не надавало діяльності людини в погонах суспільно-ціннісного забарвлення на кшталт строкової, а тим більше професійної служби у Червоній Армії 1920—40 або у Радянській Армії 1940—80-х рр.

Доводиться констатувати, що морально-етичні механізми усвідомлення воєнно-силової проблематики в незалежній Україні понад два десятиріччя були розрізненими, фрагментарними, різноспрямованими факторами соціальної взаємодії, які не поляризувались загальносуспільною позицією стосовно необхідності якісного й системного вирішення оборонних проблем, не формували належної воєнно-професійної культури осіб, залучених до їх вирішення.

Останню думку навіть доцільно посилити до такого малоприємного вигляду: неприйняття армії політикумом поступово, малопомітно, але прогресувало. Так, уже наприкінці 1990-х років еволюція національних владних центрів набула несподіваного, практично антидержавного виміру — історично обумовлене дистанціювання громадянина від носіїв влади доповнилось дистанціюванням, відчуженням влади від армії, від вирішення воєнно-політичних (оборонних проблем), кількість яких невпинно зростала.

У суспільній свідомості, особливо в середовищі державних службовців, на зламі ХХ та ХХІ ст. склалося світоглядне упередження щодо другорядності, непотрібності такої державної інституції, як військо. Чиновницько-бюрократичні кола намагалися створити світоглядний імідж армії як «провідної утриманки в Українській державі, найголовнішої пожирательки, марнотратниці державних коштів, центральної ланки бюджетних витрат» [1, с. 34]. Негативні наслідки «втечі» державних органів влади від нагальних проблем становлення Збройних Сил України були очевидними.

До них, зокрема, відносились: моральна дискредитація військової служби, особливо на офіцерських і навіть генеральських посадах, що пояснювалось руйнацією суспільного престижу збройного охоронця Батьківщини, позбавленого необхідних духовних, соціальних, матеріально-побутових гарантій його життєдіяльності в тогочасних соціально-політичних умовах; ускладнення кадрової ситуації у Збройних Силах, особливо на рівні первинних офіцерських посад, основу чого створювало намагання молодшого офіцерського складу після закінчення військового навчального закладу самореалізуватись за межами військової сфери, наслідком чого став відтік з армії найосвіченішої та активної молоді; помітне спрощення, збіднення системи бойової підготовки об'єднань, з'єднань, частин і підрозділів Української Армії, намагання військового керівництва компенсувати нестачу вогневого, польового, повітряного, морського вишколу особового складу низкою командно-штабних заходів, картографічним теоретизуванням на тему вірогідних війн за участю

України, що, природно, не могло в повному обсязі сформувати морально-психологічну готовність військовиків до бойових дій у сучасній високотехнологічній війні.

На противагу цьому, більшістю населення небезпідставно вважалося, що Збройні Сили України з моменту їх становлення у 1991 р. перебували у якості чи не єдиного ефективно діючого суб'єкта формування військової культури, виховання патріотизму й національної свідомості, ідеологічного забезпечення як повсякденної діяльності армійських колективів, так і військово-силових акцій за участю українських підрозділів за кордоном. Проте відсутність протягом тривалого часу чітко сформульованих національних інтересів, ностальгія частини суспільства за радянськими часами своїм наслідком мали стримане сприймання громадянами України національно-державницьких ідей, у тому числі призовниками. Відтак, перед керівниками військових колективів роками поспіль поставала проблема подолання такого становища та вироблення засад мінімального культурно-ціннісного впливу на свідомість військовослужбовців строкової служби.

Цьому перешкождала загальносуспільна соціально-політична та духовно-культурна ситуація. Тогочасне українське суспільство було слабо-структурованим, що отримало свій прояв в аморфності складу соціальних груп і невисокій якості репрезентованих ними інститутів, різноспрямованості економічного, політичного та культурного життя країни, невисокій передбачуваності практичних дій державотворчої еліти, все більш зростаючій соціальній нерівності різних категорій населення тощо.

Якщо порівняти співвідношення конструктивної та деструктивної складових у діяльності як елітних команд, так і широких верств населення впродовж двох десятиріч «державотворчих імprovізацій», то деструктивна складова переважала: «Якість людського матеріалу, з яким зараз в Україні має справу історія, сформована століттями залежності. Характерними її рисами є відчуття такої собі молодості і меншовартості українства, денационалізованість, угодовство, загальмованість, ослабленість волі, нищість і зневіра. Важливою рисою української ментальності є прагнення особистої свободи без належного прагнення до державності» [2, с. 84].

До цього слід додати бездіяльність, халатність (починаючи з 2010 р. — цілеспрямовані зусилля офіційних державних керівників), спрямовані на послаблення, а то й прямий демонтаж елементів Воєнної організації держави (сектору безпеки і оборони). Міністри оборони України 2012—2014 рр. — Д. Саламатін і П. Лебедев — не просто зберігали російське громадянство. Їх небезпідставно вважають прямими «агентами впливу» Кремля на українське військо, що цілеспрямовано виконували кремлівське замовлення щодо мінімізації (в ідеалі — повної ліквідації) функціональних характеристик військових частин і з'єднань. Як наслідок, в Україні станом на 2014 р. були практично знищені основні якісні характеристики воєнної сфери сучасної держави — її військова могутність та обороноздатність.

Ст. 2 Закону України від 06.12.1991 р. «Про оборону України» (з наступними змінами) передбачає фінансування потреб національної оборони держави у розмірі 3 % від запланованого обсягу ВВП України. Реально виділялося набагато менше: 1993 р. — 1,87 %, 1994 — 1,94 %, 1995 — 1,66 %, 1996 — 1,55 %,

1997 — 1,54 %, 1998 — 1,33 %, 1999 — 1,29 %, 2000 — 1,34 %, 2001 — 1,48 %, 2002 — 1,46 %, 2003 — 1,60 %, 2004 — 1,54 %, 2005 — 1,34 % [3, с. 31]. Державна позиція, спрямована на недофінансування потреб оборони, зберігалася до 2014 р., коли відбулась силова анексія частини української території сусідньою державою.

Половинне й навіть менше від половини фінансування оборонних потреб впродовж усього періоду державної незалежності України означало одне: поступове перетворення держави на країну оборонних декларацій, акцій озокамилювання (паради, фестивалі військових оркестрів, ритуальні заходи), корупційних зловживань. І в жодному разі — на країну, здатну створити надійну систему силового гарантування державотворчого поступу.

Показовими в цьому плані стали матеріали парламентських слухань від 23.05.2012 р. — «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України». Голова Комітету з питань національної безпеки і оборони Верховної Ради України VI скликання А. Гриценко відзначив такі недоліки національної оборонної сфери: стан Збройних Сил України, як і оборонно-промислового комплексу, характеризується глибокою депресією; небезпечних масштабів набуває деградація військово-технічного потенціалу Збройних Сил; повільно здійснюється реформування діяльності правоохоронних органів у відповідності з європейськими стандартами, призначених забезпечувати національну безпеку; недостатньо враховується та обставина, що в українському суспільстві відбувається політична радикалізація, зростають екстремістські настрої, що може створювати реальну загрозу громадському спокою, державному суверенітету і територіальній цілісності України [4]. Одне з показових висловлювань А. Гриценка: «...якщо говорити про армію ..., то у Сухопутних військах немає жодного боєздатного батальйону. У Повітряних силах немає жодної повністю боєздатної ескадрильї. У Військово-Морських Силах немає жодного підрозділу кораблів, який міг би виконувати всі завдання за призначенням» [4].

Стає зрозумілим, чому з подачі деяких «аналітиків» та ідеологічних провокаторів Україну зразка 2012—2013 рр. стали називати «державою, що не відбулася» — *failed state*. Задля формулювання подібного висновку існували не лише економічні, фінансові, технологічні, інформаційні, а й воєнно-політичні підстави.

Незадовільність процесу формуванням у незалежній Україні сучасного сектору безпеки і оборони (та нової мілітарної культури як його складника) дивно контрастує з могутніми мілітарними традиціями, накопиченими попередніми поколіннями збройних захисників рідної землі. З цього приводу можна оперувати цілими історичними пластами, починаючи з княжих і козацьких часів. Проте логічніше послатися на події Великої Вітчизняної війни. По-перше, серед нас ще залишаються ветерани тієї війни. По-друге, маємо достатній масив документів та інших історичних джерел. По-третє, події Другої світової війни останнім часом стають предметом гострих історичних спекуляцій з боку російських політиків та інших публічних персоналій сусідньої країни (досить згадати відомий провокативний вислів В. Путіна, що Росія виграла б Велику Вітчизняну війну без України). Отже, кілька іменних ілюстрацій Великої Вітчизняної, жодна з яких переконливо демонструє участь українців у тій війні.

Велика Вітчизняна розпочалась, коли на посаді Народного комісара оборони перебував Маршал Радянського Союзу Семен Тимошенко, що народився на Одещині.

Кращим радянським асом, збивши 64 літаки ворога (з них 2 реактивних), став уродженець Сумщини Іван Кожедуб.

Кращим радянським снайпером (і кращим снайпером-жінкою світу) визнана Людмила Павлюченко, яка народилась на Київщині.

Єдиним партизанським командиром, чиє з'єднання пройшло більше 10 тис. кілометрів територією чотирьох країн (України, Росії, Білорусі, Польщі) був Сидір Ковпак, який народився на Полтавщині.

Єдиним радянським орденом Великої Вітчизняної війни, що був підписаний українською мовою (Хмельницького), став запроваджений у 1943 р. орден Богдана Хмельницького.

Половину радянських танкових армій очолювали генерали-українці: третю — Павло Рибалко (народився на Сумщині), четверту — Дмитро Лелюшенко, шосту — Андрій Кравченко (народився на Харківщині).

Першими на куполі рейхстагу були не лише канонізовані радянською історіографією Михайло Єгоров і Мелітон Кантарія, а й Олексій Берест, родом з Сумщини.

Під актом капітуляції Японії, який закінчив Другу світову війну, стояв підпис генерал-лейтенанта Кузьми Дерев'янка родом з Черкащини.

За всю Велику Вітчизняну війну в лавах Червоної Армії воювало 34,5 млн осіб, з яких від 6 до 7 млн були українцями. З них 3,5 млн полягли в боях, померли від ран або пропали безвісти.

17,4 % Героїв Радянського Союзу (2021 із 11063) були українцями, а якщо врахувати тих, хто народився в Україні — то 25 %.

24 % Маршалів Радянського Союзу (10 із 41) народилися в Україні.

Проте Велика Вітчизняна війна була лише складовою Другої світової війни. А тому потрібно нагадати, що в канадській армії воювало 35—50 тис. українців, американській — 40 тис., «Воюючій Франції» — близько 7 тис. Перша окрема бригада генерала Людвіга Свободи на момент вступу на територію Чехословаччини мала 15 тис. воїнів, з яких 11 тис. були українцями Закарпаття.

На боці ОУН та УПА в різні роки війни воювало від 30 до 100 тис. осіб, з яких понад 100 тис. загинули під час бойових дій і в радянських повоєнних таборах.

Додамо й іншу статистику, яку замовчують у сучасній Росії: на боці Вермахту з 1941 по 1945 рр. воювало близько мільйона колишніх радянських громадян, чверть з яких були українцями. Зокрема, близько майже 80 тис. мешканців Галичини пов'язали свою долю з однойменною дивізією під егідою СС [5].

Маємо історичний парадокс: високу героїку українства або у складі іноземних армій, або на рідній землі, але за умов відсутності власної держави (як це відбулося у випадку з УПА). Третій (найоптимальніший) прояв мілітарної культури — у складі власних Збройних Сил власної держави — поки що перебуває на етапі становлення.

У цьому контексті слід наголосити на виключній соціально-політичній ролі Революції гідності 2013—2014 рр., спрямованої проти спровокованої ззовні спроби ревізії європейського цивілізаційного вибору України. Відома теза

«Україна — не Росія» набула нового дихання, оскільки до порядку денного української політики були вписані питання, реалізація яких повністю нівелює фактор домінування РФ над Україною, ставить під загрозу саме існування кремлівської моделі впливу на зовнішнє (значною мірою і внутрішнє) політичне середовище. Цими питаннями, зокрема, є: оновлення політичної системи відповідно до західних демократичних стандартів, докорінне реформування публічних інститутів, радикальний перегляд відносин між громадянином, суспільством і державою. Разом з тим, ця Революція мала й надзвичайні воєнно-соціальні наслідки.

З одного боку, Росія в порушення фундаментальних принципів міжнародного права, двосторонніх угод, засад добросусідства і партнерства у 2014 р. окупувала частину української території — Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, розпочала агресію з метою подальшого утримання нашої країни в стані політичної та економічної залежності. Навздогін подіям, що сталися, Генеральний штаб Збройних Сил України змушений був констатувати: «Конфлікти типу «м'яких» силових акцій (дій) з одночасним потужним інформаційно-психологічним тиском із залученням так званої «самооборони» та частини населення, яка співчуває противнику, у Воєнній доктрині України не розглядалися».

З іншого боку, в умовах неспроможності офіційних силових структур на рівних протидіяти російському вторгненню значне (дехто вважає, що основне) мілітарне навантаження у 2014 р. взяло на себе громадянське суспільство. Маємо ще один феномен — блискавичне утворення практично по всій території України тактичних бойових одиниць (батальйонів, рот, бригад), самооборонних підрозділів, волонтерських мереж, інформаційних органів, структур обміну полоненими та ін. Спостерігаємо «народну дипломатію» за участю української діаспори на вулицях європейських, азійських, американських, австралійських міст, націлену на моральну підтримку збройної боротьби українців.

Це — реалії, за якими неможливо не помічати глибинного явища всеукраїнського значення: силову реакцію громадянського суспільства на загрози й небезпеки, що загрожують самому існуванню суверенної України. «Моментом істини» стала згадана вище анексія Криму силовиками РФ, яка не отримала гідної відповіді з боку офіційних силових структур держави. Громадянське суспільство, яке у загрозливих ситуаціях соціально-політичної еволюції відрізняється підвищеною чутливістю порівняно з державними органами, миттєво відреагувало на високу ймовірність перенесення кримського сценарію на інші регіони України. Реакція могла бути тільки така — силовий захист базових цінностей Українського народу, навіть в умовах недостатньої діяльності (а то й прямої бездіяльності) уповноважених державних структур.

Причини стрімкої реставрації мілітарної культури українського громадянського суспільства, починаючи з 2014 р., можуть бути пояснені таким чином. Громадянське суспільство володіє достатніми можливостями для моніторингу та аналізу воєнно-політичних процесів, їх суб'єкт-об'єктної ідентифікації, визначення інтенсивності та спрямованості, а також усвідомлення реальних і потенційних можливостей силового убезпечення соціальної еволюції. Таке суспільство цілеспрямовано імплементує в тканину соціальних відносин ціннісні

засади людської життєдіяльності, виокремлюючи з них цінності вищого гатунку — національні.

Логічним етапом процесу усвідомлення національних цінностей було й залишається намагання громадянського суспільства створити надійну систему національної безпеки. Повноваження щодо формування останньої широким загалом як правило делегує державі. При цьому він зберігає за собою право впливати на діяльність офіційних державних органів (включно з силовими), вимагаючи від них досягнення ефективних результатів діяльності з цих питань.

Якщо ж «держава неспроможна», то спрацьовує інстинкт групового (національного) самозбереження, на основі якого відбувається швидке заміщення не-ефективних (відсутніх) державних органів відповідними аналогами, запропонованими громадянським суспільством [6]. Саме це сталося в Україні, яка після втечі четвертого президента постала перед доленосним вибором «бути чи не бути».

Іншими словами, Українська держава отримала шанс не лише на виживання, а й осучаснення. Продуцентом (а також контролером) інноваційних змін досить часто виступає громадянське суспільство. Вважати його панацеєю від усіх негараздів не варто. Але й замовчувати його могутній вплив на динаміку суспільних процесів також не слід. Врешті-решт, в умовах періодичної окупації України зовнішньою військовою потугою, саме громадянське суспільство виживало та з усією рішучістю ставило питання про відродження держави. Це було у 1918 р. (польське, німецьке, російське вторгнення), 1941 році (німецька окупація). Це сталося у 2014 році (російська анексія Криму, агресія проти України).

Необхідно вказати й на те, що під тиском останніх випробувань «нове дихання» відкрилось у державно-патріотичній ідеології, яку ще кілька років тому вважали згаслою. Ця ідеологія являє собою систему «розгорнутих поглядів, ідей, концепцій, традицій, виникає і формується відповідно до корінних інтересів більшості населення на духовній платформі української державності» [7, с. 83]. На цьому варто особливо наголосити: відбувся духовний збіг ідеї української державності та державно-патріотичної ідеології. Як «ідея», так і «ідеологія» несуперечливо інтегрувались в нове розуміння мілітарної культури українства, у якій події Другої світової війни через пізньо-радянський («афганський») і ранньо-незалежний («миротворчий») містки виявились органічно поєднаними з сучасними патріотичними проявами, що отримали необхідне (проте недостатнє) нормативно-правове закріплення [8].

Висновки. Попередні підсумки «реставрації» мілітарної культури України за активної участі громадянського суспільства є вражаючими. Плани РФ щодо створення так званої «Новоросії» на українських землях завдяки активній протидії військовослужбовців і цивільних співгромадян виявились зірваними. Воєнна (оборонна) проблематика за активного тиску громадянського суспільства перемістилась у центр загальнодержавної уваги. Як наслідок, готується нова законодавча база з питань безпеки і оборони. Радикально підвищено державні воєнні витрати. Активізовано пошуки воєнно-політичних союзників. Нового імпульсу отримала тема євроатлантичної інтеграції України. Розпочато процеси оновлення національного ОПК.

Ініційовано процеси кадрового очищення та структурно-функціональної оптимізації сектору безпеки і оборони, в тому числі Збройних Сил України. Пат-

ріотизм став реальною духовною силою та основою не лише нової мілітарної культури, а й процесу виховання української молоді в цілому.

Створилися передумови синтезу в єдине ціле двох різних мілітарних традицій, які донедавна роз'єднували українство — так званих «східнослов'янської» (імператорської, радянської, російської) та «західноукраїнської» (галицької, проєвропейської, ліберально-демократичної), кожна з яких має численних симпатиків у різних регіонах країни. Нові прояви героїзму, відваги, стійкості, вірності Україні, продемонстровані українськими військовиками і добровольцями у протистоянні з російськими та сепаратистськими силами на Сході України у 2014—2015 роках, дозволяють стверджувати про вихід національного варіанту мілітарної культури на новий рівень розвитку. Йдеться про те, що воєнні події ХХ ст. (насамперед Друга світова війна), попри їх масштабність і глобальні наслідки, поступово витісняються останніми воєнними випробуваннями, які об'єктивно сприймаються їх учасниками як домінуючі у загальному балансі воєнно-історичних констатацій. Тим більше, що зловживання у цій царині (перекручування, замовчування, шельмування тощо) стали базисом воєнно-політичної пропаганди сучасної Росії в її інформаційній війні проти України.

Водночас, оновлення мілітарної культури незалежної України потребує часу. Воно не може відбутись ні «автоматично», ні «блискавично». Потрібні синхронні зусилля науковців, політиків, митців, мас-медійників, широкої зацікавленої громади задля успішної селекції національної героїки на новій аргументній, ціннісній, особистісно-жертвній основі, де на рівних мають сприйматися представники різних мілітарних структур (навіть спрямованих одна проти одної), що боролись за Україну.

Сукупність наведених аргументів не лише створює додаткові можливості духовного очищення нації, але й дозволяє з оптимізмом споглядати історичну перспективу, розуміючи наявний «ренесанс волі й гідності» не як метафору, а реальне джерело змістовного оновлення мілітарної культури України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кротиков В. Військо: стан морального заціпеніння / В. Кротиков // Розбудова держави. — 1996. — № 7. — С. 32—36.
2. Ткаченко В. Конверсія національної свідомості / В. Ткаченко // Розбудова держави. — 1996. — № 7. — С. 83—86.
3. Крючков Г. К. Демократический гражданский контроль над силовой сферой Украины: опыт, проблемы / Г. К. Крючков // Альманах по вопросам государственного управления в секторе безопасности Украины / под. ред. М. Майгре, Ф. Флури. — Женева-Київ: Женевский центр демократического контроля над вооруженными силами, 2010. — С. 24—33.
4. Про парламентські слухання 23 травня 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.
5. Муковський І. Т. Звитяга і жертвність. Українці на фронтах Другої світової війни / І. Т. Муковський, О. Є. Лисенко. — К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга пам'яті України», 1997. — 568 с.
6. Білошицький В. І. Демократичні засади цивільно-військових відносин: зарубіжний досвід і Україна. Автореферат дис. ... канд. політ. наук. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. — 20 с.

7. *Абрамов В. І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення: монографія / В.І. Абрамов. — К.: КНЕУ, 2004. — 236 с.*

8. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/

REFERENCES

1. Krotikov, V. (1996). Forces: the status of moral congelation. *Rozbudova derzhavy (State building)*, 7, 32—36 (in Ukr.).

2. Tkachenko, V. (1996). Conversion of national consciousness. *Rozbudova derzhavy (State building)*, 7, 83—86 (in Ukr.).

3. Kryuchkov, G.K. (2010). Democraticivilian control of the security sector in Ukraine: experience and problems. In M. Maigre, & Ph.Fluri (Eds.), *Almanac on security sector governance in Ukraine 2010* (pp. 24—33). Geneva-Kyiv: GenevaCentre for the Democratic Control of Armed Forces (in Rus.).

4. *About parliamentary hearing of May 23, 2012*. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.

5. Mukovskiy, I.T., & Lysenko, O.Ye. (1997). *Victories and readiness to become victims. Ukrainians at the fronts of Second World War*. Kyiv: Research-publishing agency «Book of memory of Ukraine» (in Ukr.).

6. Biloshytskyi, V.I. (2015). *Democratic foundations of civilian-military relations: foreign experience and Ukraine: essay of the thesis for gaining academic degree of the candidate of political sciences*. Kyiv (in Ukr.).

7. Abramov, V.I. (2004). *Spirituality of society: methodology of system studying: monograph*. Kyiv: Kyiv National Economic University (in Ukr.).

8. *Conception of national-patriotic education of children and youth*. Supplement to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 16.06.2015 N 641. Retrieved from http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/(in Ukr.).

УДК 327.7:061.1ЄС

Толстов С. В.¹,

кандидат історичних наук, доцент,
Державна установа «Інститут
всесвітньої історії НАН України»,
Київ, Україна. conf_iweir@ukr.net

ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО РОСІЇ: ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Анотація. Подано огляд політики ЄС щодо Росії наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Розглянуто основні проблеми і протиріччя в відносинах між Європейським союзом і Російською Федерацією протягом зазначеного періоду. Відзначено, що незважаючи на обопільну зацікавленість в економічному співробітництві, сторони по-різному бачать шляхи і перспективи розвитку двосторонніх зв'язків, як і тенденцій розвитку міжнародних відносин на європейському континенті в цілому. Окрім по-

¹ TolstovS.V., Ph.D. in History, Associate professor, Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine. conf_iweir@ukr.net
EU POLICY TOWARDS RUSSIA: MAIN ISSUES AND TRENDS